

Faglig kontakt under eksamen:
Professor Kåre Olaussen
Telefon: 45 43 71 70

Eksamen i FY3452 GRAVITASJON OG KOSMOLOGI

Onsdag 17. august 2011

09:00–13:00

Tillatte hjelpemidler: Alternativ **C**

Standard kalkulator (ifølge NTNU's liste).

K. Rottman: *Matematisk formelsamling* (alle språkutgaver).

Barnett & Cronin: *Mathematical Formulae*

Dette oppgavesettet er på 2 sider.

Oppgave 1. Bevegelse av en punktpartikkel i Schwarzschild-geometrien

I generell relativitetsteori er geometrien rundt en punktmasse M beskrevet av Schwarzschild metrikken, i kulekoordinater definert ved linje-elementet

$$ds^2 = -\left(1 - \frac{r_M}{r}\right) c^2 dt^2 + \left(1 - \frac{r_M}{r}\right)^{-1} dr^2 + r^2 (d\theta^2 + \sin^2 \theta d\phi^2). \quad (1)$$

- Skriv ned Lagrangefunksjonen for en punktpartikkel som beveger seg i denne geometrien. Du kan parametrisere partikkelens bane i tidrommet ved dens egentid τ , dvs. ved kurven $x^\mu(\tau)$.
- Utled Euler-Lagrange ligningene for $(x^0, x^1, x^2, x^3) = (t, r, \theta, \phi)$. Du trenger foreløpig ikke løse disse ligningene.
- Vis at $\theta = \frac{\pi}{2}$ er en konsistent løsning av Euler-Lagrange ligningen for θ . (Du må vise at antagelsene $\theta = \frac{\pi}{2}$ og $\dot{\theta} \equiv \frac{d}{d\tau}\theta = 0$ impliserer at $\ddot{\theta} = 0$).
Anta at $\theta = \frac{\pi}{2}$ i de neste punktene.
- Vis at $\dot{t}$ kan elimineres fra Euler-Lagrange ligningene dine, dvs. uttrykkes som en funksjon av $r(\tau)$.
- Vis at $\dot{\phi}$ kan elimineres fra Euler-Lagrange ligningene dine, dvs. uttrykkes som en funksjon av $r(\tau)$.
- Metrikken definert av ligning (1) avhenger ikke eksplisitt av tiden t , dvs. at virkningen utledet fra den er invariant under tids-translasjoner, $t \rightarrow t + t_0$. Bruk Nöther's teorem til å utlede en konserveringslov fra denne invariansen.
- Metrikken definert av ligning (1) avhenger ikke eksplisitt av vinkelen ϕ , dvs. at virkningen utledet fra den er invariant under rotasjoner om z -aksen, $\phi \rightarrow \phi + \phi_0$. Bruk Nöther's teorem til å utlede en konserveringslov fra denne invariansen.
- Metrikken definert av ligning (1) avhenger ikke eksplisitt av egentiden τ , dvs. at virkningen utledet fra den er invariant under egentids-translasjoner, $\tau \rightarrow \tau + \tau_0$. Bruk Nöther's teorem til å utlede en konserveringslov fra denne invariansen.

- i) Vis, ved bruk av overstående resultater (eller på annet vis), at bevegelsen i Schwarzschild-geometrien kan reduseres til en første ordens differensialligning for $r(\tau)$, på formen

$$\frac{1}{2}\dot{r}^2 + V(r) = E, \quad (2)$$

der E er en konstant, finn det eksplisitte uttrykket for $V(r)$ (som kan avhenge av de konserverte størrelsene du har funnet over).

Oppgave 2. Schwarzschild-geometrien i kartesiske koordinater

I enkelte sammenhenger kan det være ønskelig å beskrive geometrien rundt en punktmasse M i bevegelse. For dette kan det være gunstig å bruke kartesiske koordinater, (x, y, z) .

- Finn elementet dr^2 uttrykt ved dx , dy og dz , og eventuelt funksjoner av x , y og z .
- Finn elementet $r^2(d\theta^2 + \sin^2\theta d\phi^2)$ uttrykt ved dx , dy og dz , og eventuelt funksjoner av x , y og z .
- Skriv ned linje-elementet (1) uttrykt ved dx , dy og dz , og eventuelt funksjoner av x , y og z .

Oppgave 3. Lorentz transformasjon av firer-skalar og firer-vektor

En Lorentz-transformasjon langs z -aksen har formen

$$\begin{pmatrix} ct' \\ x' \\ y' \\ z' \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \cosh \eta & 0 & 0 & \sinh \eta \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ \sinh \eta & 0 & 0 & \cosh \eta \end{pmatrix} \begin{pmatrix} ct \\ x \\ y \\ z \end{pmatrix} \quad (3)$$

- a) I hvilken retning og med hvilken fart v beveges origo i det gamle koordinatsystemet,

$$\mathbf{r} \equiv (x, y, z) = (0, 0, 0),$$

sett fra det nye?

- b) En (firer-)skalar størrelse $\varphi(x)$ har formen

$$\varphi(\mathbf{r}, t) = \frac{1}{r} = \frac{1}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}} \quad (4)$$

i det gamle koordinatsystemet.

Hvordan beskrives denne størrelsen i det nye koordinatsystemet?

- c) En (firer-)vektor størrelse $J^\mu(x)$ har formen

$$J^\mu(\mathbf{r}, t) = \left(\frac{1}{r}, 0, 0, 0 \right) = \left(\frac{1}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}}, 0, 0, 0 \right) \quad (5)$$

i det gamle koordinatsystemet.

Hvordan beskrives denne størrelsen i det nye koordinatsystemet?

Some expressions which *may* be of use

Covariant and contravariant transformation laws

Under a coordinate transformation, $x^\mu = x^\mu(x')$, the covariant (lower) indices of a tensor transform like the partial derivative, while the contravariant (upper) indices transform like the line element,

$$\frac{\partial}{\partial x^\mu} = \left(\frac{\partial x'^\alpha}{\partial x^\mu} \right) \frac{\partial}{\partial x'^\alpha}, \quad dx^\mu = \left(\frac{\partial x^\mu}{\partial x'^\alpha} \right) dx'^\alpha. \quad (6)$$

Examples:

$$g_{\mu\nu}(x) = \left(\frac{\partial x'^\alpha}{\partial x^\mu} \right) \left(\frac{\partial x'^\beta}{\partial x^\nu} \right) g'_{\alpha\beta}(x'), \quad T^{\mu\nu} = \left(\frac{\partial x^\mu}{\partial x'^\alpha} \right) \left(\frac{\partial x^\nu}{\partial x'^\beta} \right) T'^{\alpha\beta}. \quad (7)$$

Lorentz transformations

Lorentz transformations can be viewed as a special class of coordinate transformation, linear and homogeneous, $x^\mu = \Lambda^\mu{}_\alpha x'^\alpha$, preserving the Minkowski metric: $\Lambda^\mu{}_\alpha \Lambda^\nu{}_\beta \eta_{\mu\nu} = \eta_{\alpha\beta} = \text{diag}(-1, 1, 1, 1)$. For a boost in the z -direction the matrix Λ is explicitly

$$\Lambda^\mu{}_\alpha = \begin{pmatrix} \cosh \eta & 0 & 0 & \sinh \eta \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ \sinh \eta & 0 & 0 & \cosh \eta \end{pmatrix}. \quad (8)$$

This transformation is such that the origin of the old (primed) coordinate system is moving with a velocity $V = c \tanh \eta$ in the z -direction, when viewed from the new coordinate system.

Electromagnetic relations

The electromagnetic field tensor $F^{\mu\nu} = \partial^\mu A^\nu - \partial^\nu A^\mu$ is related to the electric field $\mathbf{E}$ and magnetic field $\mathbf{B}$ by

$$\begin{aligned} F^{0i} &= -F^{i0} = E^i \quad \text{for } i = x, y, z, \\ F^{12} &= -F^{21} = B^z, \quad F^{23} = -F^{32} = B^x, \quad F^{31} = -F^{13} = B^y. \end{aligned} \quad (9)$$

In terms of a four-potential $A^\mu = (A^0, \mathbf{A})$ we have $\mathbf{E} = -\left(\nabla A^0 + \frac{1}{c} \frac{\partial \mathbf{A}}{\partial t}\right)$ and $\mathbf{B} = \nabla \times \mathbf{A}$.

Euler-Lagrange equations

The Euler-Lagrange equations for a field theory described by the Lagrangian $\mathcal{L} = \mathcal{L}(\varphi_a, \partial_\mu \varphi_a, x)$ are

$$\partial_\mu \left(\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_\mu \varphi_a)} \right) = \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial \varphi_a}. \quad (10)$$

The corresponding equations for point particle mechanics is obtained by restricting ∂_μ to only a time derivative d/dt .

Nöther's theorem

Assume the action is invariant under the continuous transformations $\varphi_a \rightarrow \varphi_a + \varepsilon \delta \varphi_a + \mathcal{O}(\varepsilon^2)$, more precisely that $\mathcal{L} \rightarrow \mathcal{L} + \varepsilon \partial_\mu \Lambda^\mu + \mathcal{O}(\varepsilon^2)$ under this transformation. Then there is an associated conserved current,

$$J^\mu = \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_\mu \varphi_a)} \delta \varphi_a - \Lambda^\mu. \quad (11)$$

I.e., $\partial_\mu J^\mu = 0$. The corresponding expression for point particle mechanics is obtained by restricting ∂_μ to only a time derivative d/dt .